

Юрій Тишкун

Національний університет «Львівська політехніка»

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ І МАКС ВЕБЕР: СПРОБА ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ БІОГРАФІЙ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ МЕРЕЖ РЕНДАЛЛА КОЛЛІНЗА

© Тишкун Ю., 2013

Розглядаються наукові біографії В. Липинського і М. Вебера. На підставі їхнього порівняння доводиться, що особливості біографії останнього дали змогу йому встановити більше наукових знайомств і тому «накопичити» більший «обсяг» культурного капіталу і досягнути більших успіхів, ніж В. Липинський.

Ключові слова: В'ячеслав Липинський, Макс Вебер, Рендалл Коллінз, політична думка, порівняльний аналіз, культурний капітал.

Jurij Tyshkun

VYACHESLAV LYPYNSKY AND MAX WEBER: AN ATTEMPT AT COMPARATIVE ANALYSIS OF BIOGRAPHIES IN THE CONTEXT OF THE THEORY OF INTELLECTUAL NETWORKS BY RANDALL COLLINS

© Tyshkun J., 2013

The paper considers the scientific biographies of Vyacheslav Lypynsky and Max Weber and, on the basis of their comparison, it shows that specifics and peculiarities of Max Weber's biography allowed him to accumulate the greater volume of cultural capital and to achieve considerable success, as contrasted with Vyacheslav Lypynsky.

Key words: Vyacheslav Lypynsky, Max Weber, Randall Collins, political thought, comparative analysis, cultural capital.

Спроби «вписати» українську політичну думку у контекст політичної думки людства неможливі без врахування глобального (політичного, економічного, військового) «порядку денного», який, безумовно, позначається на творчості його видатних представників. Не менше на цих видатних особистостей впливали попередні інтелектуальні набутки людства. У цьому контексті плідною може бути спроба порівняння того, як і наскільки вітчизняні (і закордонні) мислителі, які намагались вирішити ключові проблеми розвитку свого суспільства, спирались на досягнення творців минулого, що, за американським соціологом Р. Коллінзом, є умовою успіху їхніх спроб. Наприклад, через порівняння наукових біографій М. Вебера – «буржуазного Маркса» [1, с. 579]. Він намагався відповісти на «прокляті питання» людства межі XIX–XX ст. – поширення формально-раціонального буржуазного капіталізму і бюрократії, якій «йдуть нога в ногу» [6, с. 80]. Тоді як В. Липинський, за І. Лисяком-Рудницьким, намагався вирішити ключову проблему розвитку України межі століть і періоду Визвольних змагань 1917–1920 рр. – проблему створення української державності [Цит. за: 4, с. 433]. Особливого значення потреба такого порівняння набуває, з огляду на те, що окремі діаспорні науковці (Я. Пеленський), намагались розглядати В. Липинського саме як «українського Вебера» [Цит. за: 9].

Мета роботи – порівняти постаті М. Вебера та В. Липинського як мислителів у контексті теорії інтелектуальних мереж Р. Коллінза. Досягнення мети передбачає розкриття таких завдань: 1) виявити схожості та відмінності у біографіях (освітній, науковій) мислителів; 2) інтерпретувати вплив біографій на творчість цих мислителів у руслі згаданої теорії.

Проблемі впливу довготермінових історичних традицій на формування мислителів приділив Р. Коллінз [12]. Біографію М. Вебера розглядали Р. Арон і П. Гайденко [1, 2]. Біографії В. Липинського приділяли увагу І. Лисяк-Рудницький, Я. Пеленський, В. Потульницький, К. Галушко, М. Козак [3, 5, 8, 9, 11]. Вплив досліджень М. Вебером раціональності та ірраціональності на формування підстав поглядів В. Липинського розглядали В. Потульницький і К. Галушко [3, 11]. Порівняння М. Вебера і В. Липинського на підставі їх уваги до проблем співвідношення моралі і політики та морального обґрунтування влади намагались здійснити Я. Пеленський, І. Лисяк-Рудницький [8, 9]. Однак глибші дослідження мислення біографій М. Вебера і В. Липинського у порівняльному аспекті у сучасних вітчизняних дослідників наразі відсутні.

Складність порівняння В. Липинського і М. Вебера як мислителів зумовлена існуванням багатьох відмінностей між ними. Зокрема, ці мислителі відрізнялись належністю до різних поколінь (роки життя В. Липинського – 1882–1931 рр., а М. Вебера – 1864–1920 рр.), тривалістю життя (49 років – перший і 56 – другий), етнічною (як українець польського походження і німець з французькими коренями), конфесійною (перший – як римо-католик і другий – як кальвініст по матері та лютеранин по батькові), становою (дворянин і буржуа), державною (перший – підданий Російської імперії та республіки, а згодом – УНР і Української держави, другий – II Рейху та Веймарської Республіки), партійною (аграрій-консерватор і націонал-ліберал) належністю. Також В. Липинського і М. Вебера не можна зараховувати до однієї наукової школи, оскільки таку створюють спільні проблематика і спосіб її дослідження, спільна термінологія, авторитети і взаємне цитування як свідчення наукового «доброго тону» і перебування у межах єдиного дискурсу, які у цих мислителів відсутні.

Саме тому порівняння цих двох осіб має спиратись на аналіз універсальніших позицій, які характеризують усіх науковців і, ширше, усіх мислителів. Перелік таких показників дає американський макросоціолог Р. Коллінз у своїй теорії інтелектуальних мереж. Згідно з нею, будь-який науковець завдячує своїми досягненнями накопиченому ним культурному капіталу (знанням), який дає змогу «знімати вершки» з досягнень мислителів минулого і здобувається внаслідок: а) читання і коментування класиків, завдяки чому інтелектуальна суперечка виявляється безперервною протягом багатьох поколінь; б) поєднання послідовностей ідей з різних наукових і філософських традицій; в) створення і розвитку науковцем мережі особистих зв'язків – «вертикальних» (учитель-учень) і «горизонтальних» (кіл однодумців), особливо, наявністю зв'язків з видатними мислителями і займанням ним вигідної («центральної») позиції на перетині різних мереж науковців. Оскільки експлуатація такого «капіталу» та інтелектуальне життя загалом потребують підтримки, вона передбачає як свої передумови пошуку і використання дослідником систем заступництва (політичного і економічного) і організаційних основ для діяльності та пропаганди своїх досягнень. У разі поєднання цих джерел набуття культурного капіталу, організаційних, політичних і економічних передумов із великими амбіціями, певним потенціалом «емоційної енергії» й здатністю синтезувати різні ідеї із універсального набору «інгредієнтів» інтелектуальної творчості виникає феномен «великого мислителя». Останній характеризується: досягненням нового рівня абстракції й рефлексії, зміною довгочасних інтелектуальних траєкторій, спричиненням «крутого повороту» у мисленні наступних поколінь, відкриттям нових концептуальних і проблемних областей, особливо, появою «глибоких утруднень» – проблем, спроби вирішення яких ведуть до відкриття нових, глибших, проблем. Таку модель її автор (Р. Коллінз) застосував для порівняння 2670 філософів, які жили упродовж 2500 років і належали до різних епох і культур [12].

Застосовуючи показники цієї моделі для порівняння В. Липинського і М. Вебера ми звертаємось до загальновідомих фактів їх біографій (зокрема, наукових) і виділяємо ті з них, які можуть стосуватись: а) накопичення ними культурного капіталу, чи то безпосередньо – читанням класиків, чи то опосередковано вивченням мов, подорожжя, навчання в університетах і вивчення певних курсів, які відкривали доступ або до нових обсягів знань, або до нових наукових знайомств; б) формування мереж «вчитель-учень» чи однодумців; в) підтримки наукової діяльності – інформація про матеріальне становище, участь у наукових чи видавничих організаціях, в яких вони працювали або через які поширювали інформацію.

Звертаючись до такого показника, як читання класиків, можемо відзначити, що М. Вебер ще з 12 років ознайомився як з працями класиків (Геродота, Т. Лівія, К. Тацита, Б. Спінози, І. Канта, Й. Гьоте, А. Шопенгауера), так і з працями мислителів другої половини XIX ст. (Л. фон Ранке, Й. Дройзена, Г. фон Зібеля, Г. фон Трайчке). У такий спосіб він сформував свої наукові амбіції, рано долучився до суперечок поколінь науковців та «коментування класиків» (в розумінні Р. Коллінза), чим скоротив «термін дозрівання» вченого-гуманітарія, який, за Т. Парсонсом, формується лише до 40 років [15, с. 5]. Як наслідок, вже у зрілому віці М. Вебер вважався одним із небагатьох універсально освічених умів планети [2, с. 5]. Натомість у працях про В. Липинського даних про прочитану ним в дитинстві літературу чи ранній початок інтелектуального розвитку немає.

Говорячи про чинники, які опосередковано впливають на формування культурного капіталу, слід відзначити, що М. Вебер навчався у Гайдельберзькому, Геттингенському та Берлінському університетах, де він вивчав історію, економіку (зокрема, політекономію й економічну історію), філософію й теологію, юриспруденцію, отримавши юридичну, економічну й історичну освіти. Оскільки М. Вебер розвивався під впливом «історичної школи» німецької політекономії і був за освітою юристом та економістом водночас, то він поєднував у своїй науковій думці ідеї обох наук [1, с. 584, 587, 603]. Він також спирався на синтез досягнень щонайменше трьох наук і активно користувався методами соціології та статистики. На нашу думку, це свідчить про його здатність синтезувати ідейні лінії з різних філософських і наукових традицій, що, за твердженням Р. Коллінза, є ознакою «великого мислителя».

Натомість В. Липинський, який навчався у Краківському Ягеллонському університеті та Вищій школі політичних наук у Женеві отримав аграрну, а також філософську і політологічну освіти. У професійному плані В. Липинський був саме істориком і зосереджувався на архівних дослідженнях та історичних наукових розвідках [11, с. 152].

Якщо класичні мови (грека і латина) становили набуток обох мислителів, які здобули гімназійну освіту зразка XIX ст., то у володінні сучасними мовами між ними існував істотний розрив. Так, якщо М. Вебер знав іспанську, італійську й російську [1, с. 584–585], і, можливо, англійську, яку він мав би вивчати для досліджень і подорожей, то В. Липинський належав до російсько-, польсько-, україно- і франкомовного культурного та наукового «світів», і інколи послуговувався німецькомовною літературою [3, с. 358]. Натомість англійською мовою він, швидше за все, не володів, про що непрямо свідчить відсутність цитат з англійських джерел у його працях.

Поряд із мовною компетенцією і освітою «культурний капітал» науковця формують подорожі. І в цьому випадку перевага також була на боці М. Вебера. Так, він відвідував Ельзас (під час військової служби), Бельгію і Австро-Угорщину (з дипломатичними місіями у 1916–1918 рр.), подорожував по Шотландії та Ірландії (1895 р.), Італії, Корсиці та Швейцарії (1897 р.), відвідував США для участі в Конгресі соціальних наук у Сент-Луїсі (1904 р.) [1, с. 584–586]. Натомість інтелектуальний горизонт В. Липинського, сформований подорожами, набагато менший: це Австро-Угорщина (до I світової війни і у 1918 р.), Німеччина (під час дій армії Самсонова у Сх. Пруссії у 1914 р. та у 1920-х рр.), Швейцарія (1909 р.) [5, с. 228, 230, 232]. Якщо на М. Вебера США і Новий Світ загальною справою справили глибоке особисте враження [1, с. 585], то В. Липинський отримував інформацію про США і Канаду через «другі руки» – з листів О. Назарука [7, с. 12–13; 8, с. 182], або з прочитаних наукових чи публіцистичних праць.

Розглядаючи соціальні мережі, в які були включені згадані мислителі і які впливали на формування їх культурного капіталу у дитинстві і в молодості, слід враховувати той факт, що у дитинстві М. Вебер зустрічав в гостях у домі батьків в Ерфурті як декого з авторів прочитаних ним праць (Г. фон Зібеля, Г. фон Трайчке), так і інших представників інтелігенції та політичних кіл часів об'єднання Німеччини (В. Дільтея, Т. Моммзена, Е. Каппа) [1, с. 584]. Завдяки цьому він опинився поряд із соціальними мережами провідних науковців Німеччини другої половини XIX ст. Натомість відомий з біографії В. Липинського розрив з польською київською гімназійною корпорацією і перехід в київську гімназійну українську громаду [5, с. 228], на нашу думку, опосередковано включив його до соціальних мереж з першорядними українськими мислителями-істориками В. Антоновичем і М. Драгомановим [8, с. 149–150, 197]. Таке порівняння дає нам підстави вважати,

що в період формування особистостей майбутніх науковців мережа «горизонтальних» особистих наукових зв'язків у В. Липинського була меншою, ніж у М. Вебера.

Розглядаючи соціальні мережі «вчитель-учень» слід відзначити, що М. Вебер завдячував своєю освітою в царині права одному із перших своїх вчителів – видатному німецькому історичному Т. Моммзену [1, с. 587], а ідеї і світогляд В. Липинського розвивалися насамперед під глибоким впливом його безпосередньо наукового керівника В. Яворського [11, с. 153].

У зрілому віці «горизонтальна» соціальна мережа М. Вебера включала в себе «цвіт» університетського середовища Гейдельберга, яке відвідувало його салон. До цієї групи входила більшість відомих тогочасних німецьких учених: В. Віндельбанд, Г. Еллінек, Е. Трельч, Ф. Науманн, В. Зомбарт, Г. Зіммель, Р. Міхельс, Ф. Тьонніс, а також молоді вчені – Д. Лукач, К. Левенштайн [1, с. 585–586]. У той час, як для В. Липинського горизонтальну інтелектуальну мережу до I світової війни передусім становив учень М. Грушевського – С. Томашівський, сфери досліджень якого перетинались із сферами досліджень В. Липинського [8, с. 220–221]. Також до його соціальної мережі після 1920 р. входили представники гетьманської еміграції: Д. Дорошенко та інші представники Українського наукового інституту (УНІ) в Берліні (В. Кучабський, Д. Олянчин, С. Томашівський, В. Старосольський, І. Мірчук, В. Залозецький) [11, с. 59, 61], однак їх не можна порівнювати за потенціалом культурного капіталу із членами мережі М. Вебера. Спілкування з ними давало В. Липинському змогу досягнути успіху у своїй сфері – історичних дослідженнях, але унеможливило вийти за її межі – на вищий щабель абстракції.

Розглядаючи чинники, які забезпечували підтримку наукової діяльності (матеріальні і організаційні), слід вказати, що у М. Вебера були кращі матеріальні умови для роботи, аніж у В. Липинського. Так, перший постійно міг розраховувати на платню і пенсію викладача, а у 1907 р. отримав спадок, який дав йому змогу цілком присвятити себе науковій діяльності [1, с. 585]. Натомість В. Липинський протягом творчої кар'єри видавав свої праці за власний рахунок, а після Жовтневої революції втратив свій маєток під Уманню і жив переважно на кошти, які виділяли уряд ЗУНР в екзилі (в період його існування), його родичі, члени гетьманської еміграції (особливо, О. Назарук) [8, с. 177]. Зазначені матеріальні умови не могли не відбитись позитивно на успіхах першого мислителя і негативно – на творчості другого.

Аналогічно, у М. Вебера були кращі організаційні умови для роботи. Він отримав статус доктора наук через написання двох дисертацій з різних наук («До історії торгівельних товариств у середні віки» (1889 р.) і «Римська аграрна історія та її значення для державного і приватного права» (1891 р.)), і захист другої дисертації став для нього початком викладацької діяльності як професора факультету права університету Берліна (1891 р.), а далі – кафедри в університетах Фрібурга (1894 р.), Гейдельберга (1896 р.), викладання на літніх курсах університету Відня (1918 р.), кафедри в університеті Мюнхена (1919 р.). Його участь у Спілці соціальної політики (з 1887 р.) і Пангерманській лізі дали можливість німецькому вченому взяти участь у дослідженні становища німецьких робітників на польсько-німецькому етнічному кордоні (1890–1892 рр.), яке сприяло освоєнню ним емпіричного методу. Будучи одним із засновників соціології він ініціював створення Німецької асоціації соціологів (1908 р.) [1, с. 584–586].

Натомість В. Липинський дисертації не писав, а отримав статус члена Українського Наукового Товариства у Києві та НТШ у Львові (4 березня 1914 р.) на відзначення його досягнень в історичних дослідженнях загалом [11, с. 152; 5, с. 229]. Для В. Липинського можливість викладати як завідувач кафедри української державності Українського наукового інституту в Берліні постала лише наприкінці життя (у 1926–1927 рр.) і була нетривалою [11, с. 151]. Участь у діяльності інших наукових установ української діаспори він не брав, що також обмежувало його культурний капітал і соціальні мережі.

Отже, здійснивши спробу порівняння М. Вебера і В. Липинського, а саме – фактів їх біографій, які відображали їхнє інтелектуальне дозрівання як мислителів, і застосувавши для тлумачення цих фактів теорію інтелектуальних мереж Р. Коллінза, можна стверджувати, що ці два мислителі насамперед відрізнялися кількістю знайомств серед науковців і філософів національного рівня і значення. Подібна відмінність зумовлює величезну різницю між М. Вебером і В. Липинським

(на користь першого) в обсязі культурного капіталу – знань здобутих (і успадкованих) через такі знайомства. Також на поглиблення цієї різниці вплинули й інші способи здобуття культурного капіталу – опрацювання класиків, володіння іноземними мовами, подорожі, у кожному з яких М. Вебер переважав українського мислителя, що й відобразилось на відмінності в обсязі, якості, значенні їхніх праць – на користь першого. Як наслідок вищевідзначених об'єктивних умов, з обох непересічних мислителів національного рівня, які мали задатки «великих», в розумінні Р. Коллінза, – комбінацією великих амбіцій, достатньої емоційної енергії й здатністю синтезувати різні ідейні лінії, мислителем глобального рівня, ідеї якого зберігають свою актуальність вже більше сотні роки, є саме М. Вебер, а не В. Липинський. З огляду на це, говорити про В. Липинського як про «українського Вебера», можна лише метафорично і то у дуже вузькому контексті уваги вітчизняного мислителя до проблем моралі та легітимності в політиці. Отже, інтуїтивний здогад про те, що згадані два науковці є мислителями різного порядку, що доведено з опорою на теорію, універсальну для різних епох і наукових шкіл.

Аналіз генези та еволюції політичної концепції В. Липинського буде повнішим, якщо вдасться сформулювати його «мережеву карту» інтелектуальних контактів у термінах Р. Коллінза, – схему, яка відображатиме обсоисті знайомства вітчизняного мислителя з науковцями, філософами, політиками та митцями. Це дасть змогу показати ідейну еволюцію мислителя, з огляду на динаміку накопичення ним культурного капіталу внаслідок накопичення його соціального капіталу.

1. Арон Р. *Етапи розвитку соціологічної думки* / Арон Реймон; пер. з франц. Г. Філіпчука. – К.: Юніверс, 2004. – 688 с. 2. Гайденок П. П. *Соціологія Макса Вебера* / П. П. Гайденок // *Избранные произведения*. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5–43. 3. Галушко К. *Європейський контекст соціально-політичних ідей Вячеслава Липинського* / К. Галушко // *Вячеслав Липинський та його доба: наук. зб. / відп. ред. Ю. Терещенко*. – К.: ВЦ КНЛУ, 2008. – С. 357–371. 4. Горбатенко В. П. *Альтернативні теоретичні підходи до питань державотворення в Україні. Дмитро Донцов і Вячеслав Липинський* // *Вступ до політології. Екскурс в історію правничо-політичної думки: посіб. для учнів* / В. Й. Скиба, В. П. Горбатенко, В. В. Туренко. – К.: Основи, 1994. – С. 428–431. 5. Козак М. *З життя і діяльності Вячеслава Липинського* / Маріян Козак // *Вячеслав Липинський та його доба: наук. зб. / відп. ред. Ю. Терещенко*. – К.: ВЦ КНЛУ, 2008. – С. 228–233. 6. *Короткий оксфордський політичний словник / за ред. І. Макліна, А. Макмілана; пер. з англ.* – К.: Основи, 2006. – 786 с. 7. *Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921–1930) / упор. М. Дядюк; відп. ред. Л. Головата*. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 2004. – 156 с. 8. *Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: в 2-х т. / Іван Лисяк-Рудницький; пер. з англ. Я. Грицака*. – К.: Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с. 9. *Пеленський Я. Спадщина Вячеслава Липинського і сучасна Україна* // *Вячеслав Липинський. Історико-політична спадщина і сучасна Україна*. – К.: Філадельфія, 1994. – Т. 1. – С. 15–29. 10. *Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: хрестоматія / за ред. О. І. Семківа*. – Львів: Світ, 1996. – 800 с. 11. *Потульницький В. А. Нариси з історії української політології (1918–1991): навч. посіб. для студ. ВНЗ / В. А. Потульницький*. – К.: Либідь, 1994. – 320 с. 12. *Розов Н. С. «Соціологія філософій» Рендалла Коллінза – новий етап самосознання інтелектуалів в мировій історії*. – [Електронний ресурс] / Н. С. Розов // *Коллінз Р. Соціологія філософій: глобальна теорія інтелектуального змінення / пер. с англ. Н. С. Розова і Ю. Б. Вертгейм*. – Новосибірськ: Сибірський хронограф, 2002. – С. 7–31. – Режим доступу: <http://www.nsu.ru/filf/rozov/publ/collins.htm>. 13. *Сторожук С. В. Перспективи політичної програми В. Липинського у світлі історіософських поглядів І. Лисяка-Рудницького* / С. В. Сторожук // *Мультиверсум: Філософський альманах*. – К.: Центр духовної культури, 2006. – № 58. 14. *Тишкун Ю. Я. В. Липинський про бюрократію («Листи до братів-хліборобів»): до проблеми визначення теоретичного підґрунтя поглядів* / Ю. Тишкун // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. – 2012. – № 24. – С. 20–26. 15. *Чеснокова В. Предисловие* / В. Чеснокова // *Парсонс Т. О структурі соціального діяння*. – 2-е. изд. – М.: Академический Проект, 2002. – С. 3–42.